

ЗАХОДИ ЗАОХОЧЕННЯ, ЯКІ МОЖУТЬ ЗАСТОСОВУВАТИСЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено аналізу заходів заохочення, які можуть застосовуватись до засуджених за законодавством України, Російської Федерації та Республіки Білорусь. Звертається увага на подібні та відмінні риси у правовому регулюванні заохочення засуджених.

Ключові слова: заохочення, заходи заохочення, засуджені.

Статья посвящена анализу мер поощрения, которые могут применяться к осужденным по законодательству Украины, Российской Федерации и Республики Беларусь. Обращается внимание на схожие и отличные черты в правовом регулировании поощрения осужденных.

Ключевые слова: поощрение, меры поощрения, осужденные.

The article analyzes the measures of encouragement, which can be applied to convicted under the laws of Ukraine, the Russian Federation and the Republic of Belarus. Attention is drawn to the similar and different features in the legal regulation of encouraging prisoners.

Key words: promotion, incentives, convicted.

У загальній теорії права правове заохочення визначається як «особливий засіб позитивного соціально-правового впливу на поведінку людей з метою породження і підтримки суспільно-значущої активності, в результаті застосування якої винагороджується заслужена поведінка суб'єкта і реалізується взаємний інтерес особи, суспільства і держави»¹, або як «позитивний чинник, що впливає на свідомість індивіда, викликає зацікавленість в отриманні благ, апелюючи до свободи суб'єкта й очікування результату, який залежить, перш за все, від його суб'єктивного рішення»². Тобто у найбільш спрощеному вигляді правове заохочення слід розглядати як важливу складову в правовому регулюванні тих або інших суспільних відносин, яка спрямована на стимулювання відповідних суб'єктів права до суспільно-корисної поведінки. Правове заохочення є одним з найбільш універсальних способів впливу держави на суспільну діяльність. За своїм змістом цей спосіб є протилежним таким способам правового регулювання як зобов'язання та заборона.

Кримінально-виконавче право є публічною галуззю права, предметом правового регулювання якої є суспільні відносини, що виникають під час та у зв'язку з виконанням та відбуванням покарань. Це, у свою чергу, обумовлює те, що у кримінально-виконавчому праві домінують такі способи правового регулювання, як зобов'язання та заборона. Разом з тим, цілий ряд норм чинного КВК передбачають правові заохочення, які можуть бути застосовані до засуджених. Вони мають важливе значення для виправлення засудженого, яке відповідно ст. 6 КВК визначається як процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та

створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Заохочувальні норми кримінально-виконавчого права, їх особливості та ефективність їх застосування були предметом або частиною предмету наукових праць І.Г. Богатирьова, В.А. Львовичкіна, М.В. Лисодеда, Ю.А. Чеботарьової, М.В. Романова, А.П. Гея, А.Х. Степанюка, І.С. Михалко та інших. Слід, однак, констатувати, що цілісно та системно зазначені питання у науці кримінально-виконавчого права поки не розкриті. Дослідження заходів заохочення засуджених може здійснюватися шляхом застосування різних наукових методів – наприклад, історично-правового, догматичного або системного. У сучасній правовій науці все більше зростає вага порівняльно-правового методу дослідження правових явищ, що зумовлено тенденціями до конвергенції та зближення правових систем різних держав. На наш погляд, цей метод доцільно використовувати і в теорії кримінально-виконавчого права, що дозволить виявити приховані вади кримінально-виконавчого закону, побачити нові напрямки його вдосконалення. У цій статті ми спробуємо дослідити заходи заохочення засуджених, передбачені у чинному КВК України, шляхом їх порівняння з заходами заохочення засуджених, передбаченими у КВК Російської Федерації та Республіки Білорусь.

За КВК України заходи заохочення можуть застосовуватись до осіб, засуджених до виправних робіт, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі. По суті, до таких же категорій засуджених можуть застосовуватись заходи заохочення і за КВК Російської Федерації та Республіки Білорусь. Однак, набір заходів та порядок їх застосування у КВК цих пострадянських держав не завжди є таким самим, що й в КВК України.

І. 3 ч.ч. 1, 2 ст. 46 КВК впливає, що заходи заохочення можуть застосовуватись до осіб, засуджених до виправних робіт, власником підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу та кримінально-виконавчою інспекцією. При цьому у ч. 1 цієї статті не конкретизовано, які саме заходи заохочення може застосовувати перший із перерахованих суб'єктів, у цьому положенні закону лише зазначено, що мова йде про заходи заохочення, передбачені законодавством про працю. Слід відзначити, що КЗпП також не дає конкретної відповіді на питання про те, які саме заходи заохочення можуть бути застосовані до засуджених, що відбувають покарання у вид виправних робіт. Ст. 143 КЗпП визначає, що до працівників підприємств, установ, організацій можуть застосовуватись будь-які заохочення, що містяться в затверджених трудовими колективами правилами внутрішнього трудового розпорядку. Відтак, застосування до осіб, засуджених до виправних робіт, заходів заохочення, по суті, вирішується на основі локальних нормативно-правових актів, які діють на відповідному підприємстві, установі чи організації. У теорії трудового права зазначається, що в правилах внутрішнього трудового розпорядку можуть бути передбачені такі заходи заохочення, як оголошення подяки, видача грошової премії, нагородження грамотою тощо³.

Відповідно до ч. 2 ст. 46 КВК кримінально-виконавча інспекція може застосовувати щодо засудженого такі заходи заохочення як подання до суду матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання штрафом та зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання.

Розглянемо як вирішено питання про заходи заохочення щодо засуджених до виправних робіт у КВК Російської Федерації та Республіки Білорусь.

У ч. 3 ст. 37 КВК Республіки Білорусь зазначено, що кримінально-виконавча інспекція може застосовувати заходи заохочення щодо засуджених до виправних робіт. У ч. 1 ст. 40 Кодексу на адміністрацію організації за місцем відбування засудженим цього виду покарання покладається обов'язок інформувати кримінально-виконавчу інспекцію про заходи заохочення, застосовані до засудженого. Ст. 42 містить перелік заходів заохочення, що можуть бути застосовані до осіб, засуджених до виправних робіт: а) подяка та дострокове зняття раніше застосованого стягнення (ч. 1); б) подання до суду матеріалів щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або умовно-дострокового звільнення (ч. 2). Звернемо увагу на дві відмінності у правовому регулюванні застосування заходів заохочення до осіб, засуджених до виправних робіт, за КВК Республіки Білорусь порівняно з КВК України: 1) у КВК Республіки Білорусь де-юре не закріплено повноваження адміністрації організації за місцем відбування засудженим покарання накладати на нього стягнення (у цьому Кодексі є лише згадка про те, що адміністрація може застосовувати такі заходи, а самі вони, очевидно, застосовуються на підставі норм законодавства про працю); 2) набір заходів заохочення, що можуть застосовуватись до засуджених до виправних робіт за КВК України та КВК Республіки Білорусь кримінально-виконавчою інспекцією є відмінним (зокрема, у КВК України не передбачено такі види заохочення як подяка та дострокове зняття раніше застосованого стягнення, а в КВК Республіки Білорусь – зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання).

На нашу думку, питання про застосування заходів заохочення до осіб, засуджених до виправних робіт, у КВК Російської Федерації вирішено ще менш системно, ніж в КВК Республіки Білорусь. У главі 7 цього Кодексу («Виконання покарання у виді виправних робіт») взагалі не передбачено спеціальних заохочувальних норм, які можуть застосовуватись до засуджених до цього виду покарання. Фактично російський законодавець обмежився лише згадкою у ч. 1 ст. 43 цього КВК про те, що адміністрація організації, в якій працює засуджений до виправних робіт, має повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію щодо застосованих до засудженого заходів заохочення.

II. Ч. 1 ст. 54 КВК України передбачає, що за сумлінну поведінку до осіб, засуджених до арешту можуть застосовуватись заходи заохочення у виді подяки та дострокового зняття раніше накладеного стягнення. Засудженим військовослужбовцям додатково, на підставі ч. 8 ст. 55 КВК, час відбування арешту може бути зарахований в загальний строк військової служби частково або повністю. У ч. 1 ст. 61, ч. 1 ст. 146 КВК Республіки Білорусь та в ч. 1 ст. 71, ч. 1 ст. 153 КВК Російської Федерації питання про заходи заохочення щодо осіб, засуджених до цього виду покарання, вирішується майже так само, за єдиним виключенням – обидва зазначені КВК передбачають ще один захід заохочення у вигляді дозволу на телефонну розмову (у КВК Республіки Білорусь уточнюється, що мова йде про розмову тривалістю 15 хвилин, яка оплачується засудженим).

III. У ст. 67 КВК України передбачено досить широкий спектр заходів заохочення до осіб, засуджених до обмеження волі: а) подяка; б) нагородження похвальною грамотою; в) грошова премія; г) нагородження подарунком; ґ) дострокове зняття раніше накладеного стягнення; д) дозвіл на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні; е) подання до суду матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

У ст. 57 КВК Російської Федерації передбачено дещо коротший та дещо інший перелік заходів заохочення, які можуть застосовуватись до осіб, які засуджені до цього виду покарання: а) подяка; б) дострокове зняття раніше накладеного стягнення; в) дозвіл на проведення за межами території відповідного муніципального утворення вихідних та святкових днів; г) дозвіл на проведення відпустки з виїздом за межі території відповідного муніципального утворення. Подання до суду матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким у КВК Російської Федерації розглядається лише як право кримінально-виконавчої інспекції (ч. 1 ст. 54 цього Кодексу), але не як захід заохочення засудженого. Звернемо увагу на те, що відмінність у видах заходів заохочення засудженого до обмеження волі за КВК України та КВК Російської Федерації значною мірою пояснюється тим, що покарання у виді обмеження волі за КВК Російської Федерації має інший зміст, ніж за КВК України (див. ст. 53 КВК Російської Федерації в редакції Федерального закону від 27.12.2009 року № 377-ФЗ).

У ст. 54 КВК Республіки Білорусь заходи заохочення, які можуть застосовуватись до осіб, засуджених до позбавлення волі, диференційовано залежно від того, чи відбувається цей вид покарання з направленням до виправної установи відкритого типу: а) для осіб, які відбувають обмеження волі у виправній установі відкритого типу, передбачено такі види заохочень, як подяка, дозвіл на проведення вихідних, державних свят та святкових днів, встановлених та оголошених Президентом Республіки Білорусь неробочими, з виїздом за межі виправної установи відкритого типу, дозвіл на проведення відпустки за межами виправної установи відкритого типу, дострокове зняття раніше накладеного стягнення; б) для осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі без направлення до виправної установи відкритого типу, передбачено такі види заохочень – подяка, дозвіл на період до двох місяців у вихідні, державні свята та святкові дні, встановлені та оголошені Президентом Республіки Білорусь неробочими, залишати житло у денний час із знаходженням у межах населеного пункту за місцем проживання, дозвіл на період до двох місяців у вихідні, державні свята та святкові дні, встановлені та оголошені Президентом Республіки Білорусь неробочими, залишати житло із знаходженням у межах території Республіки Білорусь, дострокове зняття раніше накладеного стягнення. Окрім того, у ч. 1-2 ст. 54 цього Кодексу передбачено, що особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі у виправній установі відкритого типу, можуть бути переведені для відбування цього покарання без направлення до виправної установи, а в ч. 2 ст. 54 зазначено, що до осіб, засуджених до обмеження волі може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від покарання або заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. Знову констатуємо, що відмінності у заходах заохочення, які можуть застосовуватись до засуджених до обмеження волі за КВК Республіки Білорусь, порівняно з КВК України, обумовлена тим, що цей вид покарання за КВК Республіки Білорусь має інший зміст, ніж за КВК України (див. ст. 55 КВК Республіки Білорусь у редакції Закону Республіки Білорусь від 9 червня 2006 року № 122-З).

IV. До осіб, засуджених до тримання в дисциплінарному батальйоні, відповідно до ст. 81 КВК України можуть бути застосовані такі види заходів заохочення, як: а) подяка; б) зняття раніше накладеного стягнення; в) надання одного додаткового короткострокового побачення чи телефонної розмови на місяць; г) нагородження цінним подарунком або премією в розмірі місячного грошового

забезпечення; г) зарахування до числа тих, хто виправляється; д) подання до суду матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення. У ст.ст. 159 КВК Республіки Білорусь та 167 КВК Російської Федерації передбачено майже той самий набір заходів заохочень, за винятком трьох відмінностей – а) у КВК Російської Федерації та Республіки Білорусь передбачено можливість надання засудженому додаткового тривалого, а не короткострокового побачення; б) у зазначених Кодексах засудженого може бути представлено до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (відзначимо, що чинний КК України не передбачає можливості застосування такого виду звільнення від відбування покарання до осіб, засуджених до тримання в дисциплінарному батальйоні); в) у цих Кодексах відсутній такий вид заохочення як зарахування до числа тих, хто виправляється.

В. Відповідно до ст. 130 КВК України до засуджених до позбавлення волі на певний строк можуть застосовуватись такі види заохочень: а) подяка; б) нагородження похвальною грамотою; в) нагородження подарунком; г) грошова премія; д) дозвіл на одержання додатково посилки або передачі; е) надання додаткового короткострокового або тривалого побачення; є) дозвіл на телефонну розмову; ж) дострокове зняття раніше накладеного стягнення; з) дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до 15 % мінімального розміру заробітної плати; з) збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин; и) подання до суду матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Ст. 110 КВК Республіки Білорусь, в цілому, передбачає подібний перелік заохочень для осіб, засуджених до позбавлення волі, який, однак, має особливості порівняно з відповідним переліком в КВК України: а) у КВК Республіки Білорусь не передбачено такого стягнення як нагородження похвальною грамотою; б) за цим Кодексом тривалість прогулянки збільшується лише на 1 годину; в) у КВК Республіки Білорусь передбачено види заохочення, яких немає в КВК України, – перевід засуджених до позбавлення волі з виправної установи з більш суворим режимом до виправної установи з менш суворим режимом; перевід засуджених з приміщень камерного типу в звичайні житлові приміщення; перевід на поліпшені умови тримання; засудженим, що відбувають покарання в колоніях-поселеннях, може надаватися можливість для короткострокового виїзду до близьких родичів тривалістю до 5 діб.

У ст. 113 КВК Російської Федерації також передбачено перелік заохочень для осіб, засуджених до позбавлення волі, який є подібним до аналогічного переліку в КВК України. Щоправда він також має особливості: а) у цьому Кодексі не передбачено таких видів заохочення як нагородження похвальною грамотою та дозвіл на телефонну розмову; б) у КВК Російської Федерації також передбачено види заохочення, які не передбачені в КВК України, – перевід засуджених до позбавлення волі з виправної установи з більш суворим режимом до виправної установи з менш суворим режимом; перевід на поліпшені умови тримання; засудженим, що відбувають покарання в колоніях-поселеннях, може надаватися можливість проводити святкові та вихідні дні позам межами колонії; подання клопотання про помилування засудженого.

Звернемо увагу, що види заохочень, які начебто є «унікальними» для КВК Російської Федерації та Республіки Білорусь, фактично передбачені й в КВК Ук-

раїни. Проте норми, які їх передбачають, сконструйовані законодавцем не як заохочувальні, а як уповноважуючі або дозволяючі.

VI. Як випливає з Глави 22 КВК України до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, може бути застосовано лише два види заохочення – а) дозвіл додатково витратити на місяць гроші в сумі до 20 % мінімального розміру заробітної плати; б) подання клопотання про застосування до засудженого помилування. При цьому обидва зазначених заходи прямо не називаються в тексті КВК заохоченнями.

Оскільки в КВК Російської Федерації та Республіки Білорусь правовий статус осіб, засуджених до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, регламентується, по суті, одними й тими самими положеннями закону, можна зробити висновок, що до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, відповідно до цих Кодексів можуть бути застосовані всі заходи заохочення, які передбачені для осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, за винятком випадків, коли в законі передбачено пряму вказівку щодо неможливості застосування відповідно заходу заохочення до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі (наприклад, особи, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, відповідно до ч. 4 ст. 69 КВК Республіки Білорусь не можуть бути переведені в колонії-поселення).

Насамкінець сформулюємо основні висновки, проведеного нами дослідження:

1. У КВК України, Російської Федерації та Республіки Білорусь дуже подібно вирішується питання про заходи заохочення, що застосовуються до осіб, які відбувають покарання у виді арешту, тримання в дисциплінарному батальйоні та позбавлення волі на певний строк.

2. Відмінності у регулювання питання про застосування заходів заохочення до осіб, засуджених до обмеження волі, в КК Російської Федерації та Республіки Білорусь, порівняно з КК України, обумовлені тим, що даний вид покарання за кримінальним законодавством цих пострадянських держав має інший зміст.

3. На наш погляд, у КВК України більш коректно та системно, порівняно з КВК Російської Федерації та Республіки Білорусь, вирішено питання про заходи заохочення, які можуть застосовуватися до осіб, засуджених до виправних робіт. Проте видається, що у двох зазначених Кодексах, більш правильно вирішено питання про заходи заохочення, що можуть застосовуватися до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

1. *Гуцина Н.А.* Поощрение в праве: теоретико-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. – СПб., 2004. – С. 7. 2. *Дей М.О.* Правове регулювання засобів стимулювання праці в умовах ринкової економіки: теоретичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. – Х., 2005. – С. 1. 3. *Прокопенко В.І.* Трудове право України: підручник. – 3-є вид., перероб. і доповн. – Х.: Консул, 2002. – С. 451.